

คำแปลจดหมายเหตุวันวลิต

จำเอนว้างซิงชัย (ประทีปบุญนาค)

พิมพ์แอกในงานพระราชทานเพลิงศพ

คุณหญิงทิพย์ สุรพันธ์พิสุทธิ

มารดา

ณวัดประยูรวงศาวาส

วันที่ ๒๓ กันยายน พ.ศ. ๒๕๗๗

โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร

ร03

ค

VTLS

คำแปลจดหมายเหตุวันวลิต

จำโนนวังชิงชัย (ประทับ บุนนาค)

พิมพ์แจกในงานพระราชทานเพลิงศพ

คุณหญิงทิพย์ สุรพันธ์พิสุทธิ์

มารดา

ณ วัดประยูรวงศาวาส

วันที่ ๒๓ กันยายน พ.ศ. ๒๕๓๗

โรงพิมพ์

เลข	059-303
เรียก	จ 228 ก
หนังสือ	2177 ค-3
เลขทะเบียน	115294
วัน เดือน ปี	-6 ก.พ. 2545

คุณหญิงทิพย์ สุรพันธ์พิสุทธิ์

คำนำ

พระยาศรีธรรมสาส์น (แทน บุนนาค) ได้มาแจ้งความว่า ในงานพระราชทานเพลิงศพ คุณหญิงทิพย์ สุรพันธ์พิสุทธิ จำเริญวิงชิงชัย (ประทีป บุนนาค) ประสงค์จะพิมพ์จดหมายเหตุวันวาลิต เพื่อเป็นของแจกสนองคุณมารดา หอสมุดแห่งชาติจึงอนุญาตให้พิมพ์ตามประสงค์

คำแปลจดหมายเหตุวันวาลิต ที่พิมพ์ในสมุดเล่มนี้ ขุนวิจิตรมาตรา (สง่า กาญจนาคพันธุ์) แปลจากต้นฉบับภาษาอังกฤษให้ราชบัณฑิตยสภา โดยรับสั่งของสมเด็จพระยาตำรากรมราชานุภาพ ครั้งยังดำรงตำแหน่งนายกราชบัณฑิตยสภา ต้นฉบับมีอยู่ใน

ข

หอพระสมุดวชิราวุธ แต่ไม่จบ มีเพียงเท่า
ที่พิมพ์ในสมุดเล่มนี้

จดหมายเหตุวันวลิตนี้ ชาววิลันดาชื่อ
วันวลิตที่เข้ามาตั้งห้างอยู่ในกรุงศรีอยุธยาครั้ง
แผ่นดินสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม เขียนไว้เป็น
ภาษาวิลันดาในปี ค.ศ. ๑๖๔๗ (พ.ศ. ๒๑๕๐)
แล้วมีผู้แปลจากภาษาวิลันดา เป็นภาษาฝรั่ง
เศสและพิมพ์ขึ้นในกรุงปารีสเมื่อ ค.ศ. ๑๖๖๓
(พ.ศ. ๒๒๐๖) ต่อมามีศเตอermann เอ็ม. เอ.
เจ้าของโรงพิมพ์ และ หนังสือพิมพ์ บาง
กอกไตม์ ได้แปลเป็นภาษาอังกฤษอีกต่อ
หนึ่ง เรื่องในจดหมายเหตุนี้กล่าวถึงความ
เป็นไป ตอน ปลาย รัชสมัยพระเจ้าทรงธรรม
และการจลาจลซึ่งเกิดขึ้นในอาณาจักรสยาม
ตลอดลงมาจนถึงพระองค์ไถ่ (คือพระเจ้าปรา
สาททอง) ได้ราชสมบัติ ในจดหมายเหตุนี้

ค

เรียกพระเจ้าปราสาททอง เมื่อก่อนได้ราช
สมบัติว่า พระองค์ไถ่ และกล่าวว่า พระ
องค์ไถ่ เป็นบุตรออกศรัทธมาราช ผู้ภาดา
ของพระราชชนนีพระเจ้าทรงธรรม พระองค์ไถ่
รับราชการในกรมมหาดเล็ก ได้เป็นที่พระ
หมื่นสรรเพช แล้วเลื่อนเป็นออกศรัทธาวงศ์
จางวางมหาดเล็ก เมื่อสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม
สวรรคตแล้ว จึงได้เลื่อนขึ้นเป็นที่สมุหพระ
กลาโหม ซึ่งมีเนื้อเรื่องนำร่นำฟังอยู่มาก
แต่เป็นธรรมดาของการจดประวัติศาสตร์บ้าน
เมืองย่อมเป็นไปตามความรู้ความเห็นของผู้จด
ข้อความบางตอนจึงแตกต่างกัน กระ
นั้นก็ดี ก็ยัง เป็นหนังสือที่ช่วยให้ แสงสว่างแก่
การศึกษาประวัติศาสตร์ในสมัยนั้นได้เป็นส่วน
หนึ่ง เพราะเป็นเรื่องที่ผู้จดได้บันทึกด้วยหูด้วย
ตาใกล้กับความจริงเป็นส่วนมาก.

กรมศิลปากรได้ให้พิมพ์ตามคำแปลที่ผู้
แปลทำไว้โดยมิได้แก้ไข

ขออุสทบุญราศีอันใดที่จะพึงมีพึงได้จาก
การพิมพ์หนังสือนี้ จงบรรลู่ถึง คุณหญิงทิพย์
สุรพันธ์ พิสุทธิ ให้ดำรงอยู่ในสுகคติตลอด
กาลเทอญ.

หอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากร

วันที่ ๑๕ กันยายน พ.ศ. ๒๔๗๗

จดหมายเหตุพงศาวดาร

ขุนวิจิตรมาตรา แปล

จาก Van Vliet's Historical Account of Siam

ว่าด้วยการประหาร และการสวรรคต ของ Pra-
Inter-Va-Tsia-Thiant-Siangh-Pheevgk^๑ พระมหา
กษัตริย์ ทรงธรรม เจ้าข้างเผือกกับการจลาจล ซึ่งเกิดขึ้น
ในอาณาจักรสยาม ตลอดลงมาจนถึงพระองค์ใด (Pra
ongly) ไคราชสมัยที่ทรงราชย์อยู่ทุกวันนี้ มีพระนามว่า
Pra-Tiavw, Prasathovgh, Pratiavw Tsangh,
Pratiavw Isiangh Ihon-Dengh Pra Thiangh
Choboa^๒ คือพระเจ้าขนิษฐาองค์ เจ้าข้างเผือกแห่งทาง
ขมวด.

๑. น่าจะเป็น "พระอินทรวชิโร (เจ้า) ข้างเผือก"

๒. น่าจะเป็น "พระเจ้า, ปราสาททอง, พระเจ้าข้าง,
พระเจ้าข้างทางแดง (พระเจ้าอุหัว)"

เขียนในปี ค. ศ. ๑๖๕๗

โดย

อัคริมี วัน วลีเฮต

อุทิศให้

อินตัน วัน ไคเมน ผู้สำเร็จราชการ

แห่งสหราชอาณาจักร

ในหมู่เกาะอินดีส์ตะวันออก

เพื่อความกระจ่างในการที่ข้าพเจ้าจะกล่าวถึงเหตุกลางจลที่เกิดขึ้นในอาณาจักรสยาม ควรจักบรรยายถึงความเป็นอยู่ของอาณาจักรของชาวสยาม ของศาสนา ตลอดจนลักษณะการปกครองบ้านเมืองเสียก่อนเริ่มเรื่อง แต่โดยเหตุที่ข้อความเหล่านี้ได้มีผู้ทำไว้แล้วหลายคนทั้งข้าพเจ้าเอง ก็ได้เขียนเรื่องนี้ไว้ทั้งหมดแล้ว

ณที่เมืองบาดาเวีย เมื่อปี ค.ศ. ๑๖๓๘ (พ.ศ. ๒๑๘๑) โดยบัญชาของท่านฟิลิปป์ ลูคัส ผู้บัญชาการที่ล่วงไปแล้วนั้น ข้าพเจ้าจึงสมควรกล่าวแต่เพียงว่า ในอาณาจักรสยาม มีกฎหมายที่เป็นหลักอยู่อันหนึ่งซึ่งวางไว้ให้ยกน่องยานเรือของพระเจ้าแผ่นดินที่สวรรคตแล้วขึ้นเป็นกษัตริย์ คัดพระโอรสออก การฝ่าฝืนกฎหมายนี้ ได้เกิดขึ้นโดยพระเจ้าข้างเฟือก เจ้าแผ่นดินสยามทรงตั้งพระโอรสให้สืบราชสมบัติแทน น่องยานเรือซึ่ง มงกุฎจะต้อง เวนไปถึง เนื่องจาก ทรงโน้มไปข้าง พ่อพระทัย เป็นส่วนพระองค์ยิ่งกว่าเห็นแก่การบ้านเมือง

ความแปรปรวนในอนามย์ของพระเจ้าแผ่นดินเริ่มสังเกตได้จากพระอัยยาศย์ที่เปลี่ยนไปจากเดิม แต่ก่อนพระองค์ มีพระอารมณ์ดี ชื่นบานในหมู่เสวกามาตย์ ดีต่อไพร่ฟ้า พระ

ชาชน ต่อเหล่าราชบริพาร ครั้นตกปลายปี
 เกาะเดือนสิบเอ็ดข้างแรม พระอัยยาศัย กลาย
 เป็นเกรี้ยวกราด จนขุนนางผู้ใหญ่ผู้น้อยไม่
 กล้าเข้าเฝ้าเพื่อทูลข้อราชการบ้านเมืองที่สำคัญ
 และจำเป็นได้เลย พอขึ้นเดือนสิบสองพระ
 องค์ก็ทรงพระประชวรหนักทรุดลงทันที เห็น
 ได้ชัดจากพระอาการว่าไม่มีหวังที่จะทรงพระ
 ทูเลาขึ้นได้ อันนี้เป็นเหตุให้พระองค์ทรง
 แสดงพระหฤทัยจำนงเป็นครั้งสุดท้ายให้รักษามงกุฎ
 ไว้ในวังหลวง ให้ราชสมบัติตกแก่พระ
 โอรสของพระองค์ ให้ตัดน้องยาเธอผู้เป็น
 รัชทายาท อันถูกต้อง ตามกฎหมาย ออกเสีย
 เพื่อให้การเป็นไปสมดังพระราชประสงค์ พระ
 องค์ทรงปรึษา ออกญาศรีวรวงศ์ (Oya siworra-
 wongh) ซึ่งความตั้งใจจริงของท่านเสนาบดีผู้นี้
 ต่อการจะสวมมงกุฎเสียเอง โดยรวบรัดจาก

พระโอรสซึ่งมีพระชนม์เพียง ๑๕ ปี และมีพระ
 นิสสัยชั่วร้ายจนท่านไม่สงสัยว่าจะแคล้วความ
 เกล็ดขงของไพร่ฟ้าข้าแผ่นดินไปได้ อย่าง
 ไรก็ตาม เพื่อแสดงให้เห็นความยุติธรรม
 ในเรื่องสืบราชสมบัติใหม่ เพราะเหตุที่เป็นการ
 ขัดกฎหมายบ้านเมืองอยู่ พระเจ้าแผ่นดิน
 กับ ออกญาศรีวรวงศ์ใคร่ทราบ ความในใจของ
 บรรดาขุนนางข้าราชการ ก็เรียกประชุมขุนนาง
 ด้วยเรื่องนี้ แต่ก็ไม่มีใครกล้าพูดออกมาได้
 เต็มปากสักคนเดียว มีบางคนอ้อมแอ้มแบ่ง
 รับแบ่งสู้ นอกจากนั้นก็นิ่งเงียบไม่พูดอะไร
 เลย จนกระทั่งถูกออกญาศรีวรวงศ์บังคับ จึง
 กล้าออกมาว่า ตนเชื่อว่าพระโอรสก็ทรง
 พระเจริญวัยพอที่จะ ครอบครอง บ้านเมืองสืบ
 พระวงศ์ได้แล้ว ข้างพระมหาอุปราชนั้นก็
 มีพระโอรสอยู่ อาจให้พระโอรสสืบตำแหน่ง

วังหน้าใต้ อย่างเดียวกับที่พระเจ้าแผ่นดินโปรดให้พระโอรสสืบตำแหน่งวังหลวงฉบับคน แต่ขุนนางอีกพวกหนึ่ง มีออกยากลาโหม (Oya Clahom) ออกญา..... (Oya Kheeu) ออกพระทัยน้ำ (Opera Taynam) ออกพระศรีเนาวรัตน์ (Opera Sirsy Ancrat) ออกพระจุพา (Opera Tiula) ออกหลวงธรรมไตรโลก (Oloangthan Aray-laco)^๑ เป็นต้น เห็นว่าพระมหาอุปราช มีสิทธิ์ที่จะได้รับราชสมบัติ ขุนนางพวกนี้พากันกล่าวอย่างองอาจว่าพระราชกำหนดกฎหมายโบราณ ของบ้านเมือง หากว่าที่จะถูกละเมิดทำนองนี้ไม่ ส่วนขุนนางอื่นๆ นอกไปจากนี้ขอให้เรื่องอยู่ในพระบรมราชวินิจฉัยของพระเจ้าแผ่นดิน โดยมีคำแถลงว่า

๑. น่าจะเป็น "ออกญาเตโช" คู่กับ ออกพระทัยน้ำ

๒. ยังสงสัยว่าจะถูกหรือไม่

ทั้งพระมหาอุปราชและพระโอรสต่างก็ทรงพระคุณสมบัติ ควรแก่ที่จะเป็นกษัตริย์อันประเสริฐเสมอ ๆ กัน พระเจ้าแผ่นดินทรงตั้งองค์ไหนให้สืบราชสมบัติ เขาก็ยอมรับเป็นพระมหากษัตริย์ทั้งนั้น

ตามคำแนะนำของออกญาศรีวรวงศ์ พระเจ้าแผ่นดินทรงสถาปนาพระโอรสองค์ใหญ่ขึ้นเป็นรัชทายาทโดยไม่คำนึงถึงพระราชกำหนดกฎหมายบ้านเมืองอย่างใดหมด และเมื่อใกล้จะสวรรคต ได้มีรับสั่งไว้แก่ออกญาศรีวรวงศ์ว่า ให้แจ้งพระราชประสงค์ ครั้งสุดท้ายแก่บรรดาขุนนางข้าราชการภายหลังที่สวรรคตแล้วทันที กับให้ออกญาศรีวรวงศ์ช่วยเหลือพระโอรสให้ได้ราชสมบัติ และให้ดูแลความเป็นไปของพระโอรส ตลอดจนเอาใจใส่ให้บ้านเมืองเรียบร้อยด้วย ระหว่างเวลาที่พระ

เจ้าแผ่นดินทรงพระประชวรอยู่นั้น ออกญาศรีวรวงศ์ได้จัดการให้จุกช่อง ล้อมวงพระราชวังแน่นหนา กวดขันไม่ให้ใครเข้าออกนอกในได้โดยไม่ได้รับอนุญาตจากท่าน ไม่มีขุนนางคนไหนคนใดสามารถเข้าเฝ้าฟังพระอาการ พระเจ้าแผ่นดินได้ในระหว่างนั้นเลย พระกระแสน้ำรับสั่งต่าง ๆ ที่นำไปแจ้งในที่ประชุมขุนนางได้ ถูกนำไปโดยปากของท่านเสนาบดีผู้หนึ่งผู้เดียวเท่านั้น และเพื่อที่จะพรางพระมหาอุปราช กับพวกขุนนางที่ปรารถนาจะให้การสืบราชสมบัติ เป็นไปตามกฎหมาย บ้านเมือง ออกญาศรีวรวงศ์แสวงทำให้ข่าวกระจายไปว่าพระเจ้าแผ่นดินทรงมีพระอาการดีขึ้น มีเหตุผลที่ควรหวังได้ว่า พระอาการประชวรไม่เป็นที่น่าวิตกอย่างใดเลย

การขัดขวางต่อพระราชประสงค์ของขุนนางบางคน เป็นเหตุให้พระเจ้าแผ่นดินทรงเป็นทุกข์ และยังเป็นทุกข์หนักขึ้น เมื่อทรงทราบว่าออกญาลาโหม แม่ทัพข้าง และทหารเดินเท้าของประเทศเข้าข้างฝ่ายพระราชวังบวร ดังนั้นเพื่อปราบเสี้ยนหนามอันจะเป็นเครื่องกีดขวางการสืบราชสมบัติของพระโอรสพระเจ้าแผ่นดินให้ออกญาศรีวรวงศ์พุดจาทาทตามออกญาเสนาภิมุข (Oya Senaphimoc) แม่กองอาสาญี่ปุ่น ซึ่งพระเจ้าแผ่นดินสยามแต่ก่อน ๆ มาทรงแต่งตั้งให้ควบคุมญี่ปุ่นมีจำนวนประมาณ ๖๐๐ คนเข้าเป็นพวก พระราชประสงค์อันนี้เป็นผลสำเร็จ ออกญาเสนาภิมุขรับสัญญา และสาบานตัวตามพิธีว่าจะช่วยพระโอรสให้ได้ขึ้นครองราชสมบัติ เพื่อให้เป็นที่ไว้วางใจ ออกญาเสนาภิมุขได้วาง ทาร

ญิบูนในพระราชวัง และตามบริเวณใกล้เคียงไว้
อย่างลับ ๆ ข้างฝ่ายออกญาคลาโหม โดยที่
เกรงว่าพระเจ้าแผ่นดินจะทรงพระทุเลามากกว่า
สวรรคต ประกอบกับเหตุที่ท่านได้แสดง
อาการ ขัดขวาง ต่อการ สืบราชสมบัติ ของพระ
โอรสอย่างแข็งแรงด้วย จึงพยายามเกลี้ย
กล่อม ออกญาเสนาภิมุข กับ สมักร พรตพวก
ให้เข้าช่วยสนับสนุน พระมหาอุปราช ขึ้นครอง
ราชสมบัติ ท่านแม่กองญิบูนได้รับคำสั่งของ
ออกญาศรีวรวงศ์ไว้แล้ว ก็ใช้เล่ห์เหลี่ยมใน
เชิงพูดเป็นที่ว่ายินยอมเข้าด้วย ทั้งนี้เพื่อ
มิให้เสียความตั้งใจ ของผู้ซึ่งบากหน้ามาขอให้
ร่วมมือกันนั้น ๆ ฝ่ายออกญาศรีวรวงศ์ไม่มั่นใจใน
การที่มีอาสาญิบูน และทหาร ล้อมวัง บังกัน
ตัวท่าน ก็จัดการนำทหารอีก ๕๐๐๐ คนเข้า
มาไว้ เพราะราชวังลับ ๆ แล้วจัดทหารอีก

๑๐๐๐๐ คนเตรียมไว้ในตำบลใกล้กรุงพร้อม
สรรพ ท่านออกประกาศว่าพระเจ้าแผ่นดิน
มีพระประสงค์ ที่จะทรงใช้ ทหารเหล่านี้ ในการ
ประพาศ ซึ่งตั้งพระทัยไว้ว่าจะเสด็จในทันที
ที่พระโรคาพาชหายสนิท การที่ออกญาศรี-
วรวงศ์ทำเช่นนั้นก็เพื่อลวงคนอื่น ๆ

ออกญาศรีวรวงศ์ มีเวลาทำ การ เตรียม
และ จัด ทำ ทุก สิ่ง ทุก อย่าง พร้อม สรรพ ก่อน
เวลาที่พระเจ้าแผ่นดินสวรรคต ซึ่งการนี้ได้
เป็นไป เมื่อวันที่ ๒๒ ของ เดือนอ้าย ปี มะโรง
นำความเสียใจ อย่างใหญ่หลวง มาสู่ไพร่ฟ้า ข้า
แผ่นดินที่ได้ฟัง พระบรมโพธิสมภาร เป็น สุข
มาตลอดรัชกาล เมื่อเวลาสวรรคตพระ
องค์มีพระชนมายุเพียง ๓๘ พรรษา จึงนับ
ว่า พระองค์ มาเสด็จ ล่วงลับ ไป แต่ในวัย หนุ่ม
มาก หลังจากที่ได้ครองราชสมบัติฯ เพียง

๕ ปี บ้านเมืองเป็นสุขเกือบตลอดรัชกาล พระองค์มีพระชายาหลายองค์ มีพระโอรส ๕ องค์ พระธิดา ๘ องค์ โดยมากยังทรงพระเยาว์อยู่ทั้งนั้น ในส่วนพระองค์พระเจ้าแผ่นดินทรงมีพระทัยโอบอ้อมอารี ทรงเป็นนักเรียน ไม่ใช่หนักรบ มีพระราชศรัทธาเลื่อมใสในทางศาสนา ทรงบำเพ็ญพระราชกุศลเท่า ๆ ที่ทรงเอาพระทัยใส่ในการพระศาสนา และพระราชกำหนดกฎหมายบ้านเมืองอยู่เป็นเนืองนิตย์ พระองค์ทรงบริจาคนานแก่สมณะชีพราหมณาจารย์ และยากจรรณิกเป็นอันมาก ทรงบูรณะปฏิสังขรณ์ วัดวาอาราม เจดีย์สถาน ตลอดจน พระราชวัง และ สถานที่ที่เป็นของระดับประตบ้านเมืองต่าง ๆ ยิ่งกว่าบรรพมหาราชของพระองค์ได้ทรงกระทำมาแต่มา เล็ง พระองค์ท่านนั้น เมื่อได้ทรง

ทราบว่าคุณขุนนางมั่งมีก็ดี ได้ทรงเห็นขุนนางแต่งตัวสวยสง่า มีข้าทาสบริวารพร้อมพรั่ง บ้านช่องงดงามโอโถงก็ดี ทรงมีพระหฤทัยยินดียิ่งนัก พระองค์โปรดให้สร้าง เรือนหลวงสำหรับขุนนางในกรมวัง หลายหลัง พระองค์รักความยุติธรรม รักตุลาการที่เที่ยงตรง รักคนที่ดีทั่วไป ทรงเอาพระทัยสอดส่องดูแลทุกข์สุขของไพร่ฟ้าประชาชน ตลอดจนชาวต่างประเทศบรรดาที่อยู่ในบ้าน เมือง ของพระองค์เป็นที่ยิ่ง โดยเหตุนี้พระองค์จึงได้ชื่อว่าเป็นพระโพธิสัตว์ (Saint) เป็นที่เคารพนับถืออย่างสูงของไท่ต่างด้าว ท้าวต่างแดน จนอริราชศัตรูไม่กล้ามาข่มขู่ บังหา ฉะนั้นจึงไม่น่าประหลาด อันใดในการ ที่พระองค์ได้พระนามพิเศษเฉลิมพระเกียรติยศว่า พระมหाराชเจ้าทรงธรรม (Great and just)

ทันทีที่พระเจ้าแผ่นดินสวรรคต ออกญาศรีวรวงศ์ให้หาบรรดาขุนนางใหญ่ น้อย เข้ามา ยังพระราชวัง พวกขุนนางพากันเข้าใจว่าเป็นกระแสนพระบรมราชโองการของพระเจ้าแผ่นดิน ก็มาหมดไม่มีใครขาดสักคนเดียว ออกญาศรีวรวงศ์แถลงต่อพวกขุนนางว่า พระเจ้าแผ่นดินเสด็จสวรรคต ประมาณชั่วนาฬิกา มาแล้ว (แต่ก็ยังมีขุนนางบางคนเชื่อว่าพระเจ้าแผ่นดินสวรรคตมานานแล้ว หากแต่ว่าปกปิดความไว้) และเมื่อก่อนสวรรคตพระองค์ได้แสดง พระ หฤทัย จ้างให้ พระโอรส องค์ใหญ่รัชชทายาทสืบราชสมบัติต่อไป อนึ่ง พระองค์ ทรงปรารถนา ให้ ตัว ท่าน ทำ การ ช่วยเหลือพระโอรส แนะนำข้าราชการบ้านเมืองต่าง ๆ ด้วย ที่นั้นพระโอรสก็เสด็จขึ้นประทับบน พระ ราชบัลลังก์ ใน ท่าม กลาง ขุนนางใหญ่ น้อย เองพระมหากษัตริย์ สืบราชสมบัติตาม

พระราชกำหนดกฎหมาย ออกญาศรีวรวงศ์ได้ประกาศรับรอง การสืบ ราชสมบัติ นี้ว่าเป็นไป ตามพระราชพินัยกรรมของ สมเด็จพระชนกาธิราช ให้ขุนนางทั้งปวงรับรองพระโอรสเป็นพระเจ้าแผ่นดิน พวกขุนนางก็รับรองโดยคล้อยตามบ้าง โดยความกลัวศัตรู และกองทหารซึ่งท่านเสนาบดีนำเข้ามาไว้ในพระราชวังหลวงบ้าง

ขุนนาง ผู้ ซึ่งปรากฏว่า เป็น ฝ่ายข้าง พระมหาอุปราช หรือผู้ซึ่งไม่ได้แสดงออกมาให้ประจักษ์ว่า เป็น พวกใคร ในเมื่อ ในพระโกศยังมีพระประสงค์จะทราบความในใจคราวนั้น ได้ถูกจับทันที ทุกคนถูกจำจองอย่างกวัดข้น บ้านช่องทรัพย์สินสมบัติถูกยึดแย่ง ข้ำทาษบริวารถูกคร่าไปสิ้น ในเวลาเดียวกันนี้พระเจ้าแผ่นดินองค์ใหม่ให้เอานักโทษที่เป็นตัวการสามคนออกจากคุกไปฆ่าสับฟันเป็นท่อน

ท่อนใหญ่ ที่ทำช่าง (Thacham) อันเป็นประตูลูกพระราชนางหนึ่ง ฐานเป็นผู้ก่อการจลาจลและกบฏต่อพระองค์ รัชชทายาทที่ถูกต้องตามกฎหมายแท้ ศิริยะ และอวัยวะส่วนต่าง ๆ ได้ถูกนำไปแขวนประจานตามที่สูง ๆ ในเมืองหลายแห่ง เพื่อให้เป็นเยี่ยงอย่างแก่ผู้ที่มีความประสงค์จะทำการขัดขวางการสืบราชสมบัติคราวนี้ นอกจากนั้นบรรดาทรัพย์สมบัติของนักโทษทั้งสามได้ถูกริบราชบาทวี พระเจ้าแผ่นดินโปรดให้แจกจ่าย บันกัน^๑ ในระหว่างพวกขุนนางที่โปรดปราน

นักโทษตัวการที่ถูกฆ่าสามคนนี้เป็นขุนนางผู้ใหญ่ในจำพวกที่เปี่ยมไปด้วยอำนาจ เปี่ยมไปด้วยทรัพย์ศฤงคารบริวาร เปี่ยมไปด้วย

๑. ซอนสังสัย เพราะอ่านตามตัวเป็น "ท่าข้าม" ก็ได้ อีกอย่างหนึ่ง แต่ประตูทำช่างนั้นมีจริง เรียกว่า ประตูทำช่างวังหน้า

ยศศักดิ์อิศฐานเป็นเลิศอยู่ในพระราชอาณาจักร ในรัชกาลก่อน ๆ ท่านขุนนางทั้งสามนี้เป็นที่โปรดปรานยิ่งของพระเจ้าแผ่นดิน และเป็นต้นนิยมชมชื่นของประชาชนด้วย คนหนึ่งคือ ออกญาطلاโหม แม่ทัพข้างผู้ซึ่งเป็นขุนนางผู้ใหญ่คนหนึ่ง ในหกคนด้วยกัน เป็นคนที่มั่งคั่งที่สุดคนหนึ่งในเมืองไทย มีข้าทาส มากกว่า ๒๐๐๐ คน มีช้าง ๒๐๐ เชือก มีม้างาม ๆ อีกมากมาย คนที่สองคือ ออกพระทัยน้ำ แม่ทัพม้าผู้ซึ่งแต่เดิมเป็นออกญาพระคลัง (Oya bergkelang)^๒ อยู่ห้าปี

๑. เห็นจะหมายถึงเสนาบดี ๖ ตำแหน่ง ซึ่งยกเป็นอรรคมหาเสนา ๒ คือ สมุหนายก และสมุหพระกลาโหม กษัตริย์ศกมภ์ ๔ มี เวียงวัง คลัง นา ตัวออกญาطلاโหมนี้ คงเป็นที่อรรคมหาเสนาสมุหพระกลาโหม

๒. เห็นจะหมายความว่า ได้ว่าที่พระคลัง

กับสองเดือน ได้สะสมทรัพย์เงินทองไว้มาก
 เมื่ออยู่ในตำแหน่งนี้ในพระโกษาธิบดีทรงยกย่อง
 ชมเชยเป็นพิเศษ ฐานเป็นผู้ได้รั้งานราชการ
 และมีฝีปากในเชิงพูด คนที่สาม คือ ออก
 หลวงธรรมไตรโลก (Oloangh Thamtrayloq)
 ผู้ซึ่งเคยเป็นเจ้าเมืองตะนาวศรี (Tanassary)
 เป็นขุนนางมาแล้ว ที่มีอายุไล่เป็นที่เคารพ
 นับถืออย่างสูงของขุนนางทั่วไปอยู่ในเวลานี้
 ความตายอันบังเกิดแก่ท่านขุนนางทั้งนี้มิใช่
 เหตุอื่น เหตุเนื่องมาแต่ความจงเกลียดจงชัง
 ของออกญาศรีวรวงศ์อย่างเดิวก่อนนั้น เขา
 ต้องตายอย่างน่าอนาถทั้ง ๆ ที่รู้ว่าคุณไม่มี
 ความผิดอะไรเลย

มีขุนนางอีกสองคนคือออกพระศรีเนาวรัตน์
 กับ กพระจุฬา ได้ถูกมัดมือไพล่หลังนำตัว
 มากักไปยังประตูพระราชวัง เพื่อเอาไป

ประหารชีวิตด้วยกัน แต่ออกญาเสนาภิมุข
 แม่กองอาสาญ่ปุ่น ได้ช่วยชีวิตคนทั้งสอง
 โดยถลันเข้าไปโอบล้อมเอาตัวท่านกัน คม
 ตาบเพื่อฆณาฎไว้ พลาบบอกไปยังออกญา
 ศรีวรวงศ์ให้ยกโทษขุนนางทั้งสอง การขอโทษ
 โดยให้เห็นแก่ไมตรี ประสมกับคำขอร้อง
 ของพระสงฆ์เป็นผลให้ขุนนางทั้งสองรอดชีวิต
 แต่ต้องถูกริบตำแหน่ง ริบทรัพย์สินสมบัติ ริบ
 ยศฐานบรรดาศักดิ์ แม้อันอิสสรภาพโดยที่
 ต้องไปติดเรือนจำจนกระทั่งพ้นสมัย จลาจล
 ซึ่งในระหว่างนั้นปรากฏว่าบางคนถูกฆ่า บาง
 คนถูกเนรเทศ บางคนได้รับความกรุณาปล่อย
 ให้เป็นอิสสรภาพ บรรดาผู้ที่ไม่ได้สำเร็จออกมา
 มาให้ชัดเจนในเรื่องการสืบราชสมบัติก็ดี ผู้
 พุดก้ากวมเป็นสองเสียงก็ดี หรือผู้ที่
 แล้วแต่พระเจ้าแผ่นดิน จะโปรดสถาปนา

องค์หนึ่งองค์ใดที่ทรงเห็นชอบให้สืบราชสมบัติ
ก็ดี เหล่านี้ถูกจับไปขังคุกหมด สมบัติพัศดุฐาน
ก็ถูกริบจนสิ้นเชิง กระทั่งเมื่อพระองค์ทรง
รู้สึกสงสารจึงได้ โปรดให้พ้นโทษ

พระเจ้าแผ่นดินสวรรคตแล้ววันรุ่งขึ้น พระ
โอรสผู้ใดสืบราชสมบัติก็ให้หาบรรดาขุนนาง
ผู้ใหญ่ผู้น้อยตลอดจนมหาดเล็กในพระโกศผู้
เข้าไปในพระราชวัง ให้ถวายบังคมพระองค์
แล้วดม่น้ำพิพัฒน์สัตยา ซึ่งพรหมณ์หรือ
พระสงฆ์เป็นผู้แช่งน้ำสำหรับกรณ แล้ว
พระองค์ก็ได้รับพระนามว่า Pra Ongh Thit
Terrastia ฉะนั้นว่าพระองค์ได้ราชสมบัติ
โดยผิดประเพณี และกฎหมายบ้านเมืองด้วย
จึงเลือดแต่น้อย ปร สจากการขัดขวาง
ๆ ทั้งสิ้น ในวันเสด็จขึ้นเถลิงราช
นาเป็น "พระองค์ เซษฐาภิราช"

สมบัตินั้น ทรงพระกรุณา โปรดให้ปล่อย
ขุนนางที่ติดคุก และถูกเนรเทศในแผ่นดิน
ก่อนหลายคนด้วยกัน แล้วโปรดให้เข้าเฝ้า
กับโปรดให้ปล่อยนักโทษที่ต้องพ้นนาการอีก
มาก การกระทำเช่นนี้เป็นเครื่องนำมาซึ่ง
พระเกียรติคุณในโอกาสเถลิงราชสมบัติใหม่

เมื่อพระเจ้าแผ่นดินหนุ่มได้สวมมงกุฎราชา
ภิเศกเป็นที่เรียบร้อยแล้ว ออกญาศรีวรวงศ์
ก็กราบทูลแนะนำให้แต่งตั้งผู้ที่มีความชอบต่อ
แผ่นดิน และเป็นต้นน้ำของประชาชนขึ้น
แทนที่ขุนนางข้าราชการซึ่งถูกประหารชีวิตไป
แล้วกับขอให้ปูนบำเหน็จขุนนางใหญ่ผู้น้อยที่มี
ความชอบเป็นพิเศษ หรือที่มีความจงรักภักดี
ต่อพระองค์ให้สมกับยศศักดิ์ แต่สิ่งที่ออก
ศรีวรวงศ์ปรารถนายิ่ง ว่าอะไร ๆ ทั้ง
ให้พระเจ้าแผ่นดินทรงพิจารณาถึงนิส

ถึงความจงรักภักดี ถึงคุณสมบัติ ถึงชีวิต
ตลอดจนการกระทำที่แล้ว ๆ มาของท่าน
ที่จะได้รับเกียรติยศให้ว่าที่ออกญาภิโหม
ดูตามความสำคัญ และอำนาจของตำแหน่งที่
มอบหมายให้ท่านบังคับบัญชา นั้น ๆ ให้รอบ
คอบ เพราะความไม่ซื่อตรงข้างฝ่ายเสนาบดี
เป็นสิ่งที่ควรกลัวในเมื่อจะแต่งตั้งขึ้น ยังเป็น
เสนาบดีที่ทหารทั้งหมดขึ้นอยู่ในอำนาจอย่าง
นี้ด้วยแล้วก็ยังเป็นอันตรายมากที่สุด ออก
ญาศรีวรวงศ์พูดให้เห็นใจทีเดียวว่า แม้
ตำแหน่งที่ท่านได้รับจะเป็นตำแหน่งเปิดโอกาส
ให้แก่ท่านทุกช่องทุกทางก็ดี แต่ท่านก็จะไม่
ปฏิเสธเลยที่จะรับตำแหน่งที่ไม่สำคัญ เพื่อ
แก้ความสำคัญในความปลอดภัย ส่วน
เจ้าพระเจ้าแผ่นดิน และความมั่นคง
เจ้าจักรี พระเจ้าแผ่นดินทรงเห็นชอบ

ด้วยตามคำของออกญาศรีวรวงศ์ ก็พระราช
ทานทรัพย์สินสมบัติที่รับมาจากขุนนางที่ถูกฆ่าถูก
เนรเทศ ถูกถอดแก้บรดาขุนนางที่ออกญา
ศรีวรวงศ์ กราบทูลบอกชื่อ โดยมากเป็น
ขุนนางที่ขึ้นอยู่ในออกญาศรีวรวงศ์ มากกว่า
ที่ขึ้นอยู่ในพระเจ้าแผ่นดิน ทรัพย์สินสมบัติส่วน
ใหญ่กับตำแหน่งภิโหมนั้นโปรดพระราชทาน
ออกญาศรีวรวงศ์ ส่วนตำแหน่งออกญาศรี
วรวงศ์ก็พระราชทานน้องชายของท่านออกญา
ภิโหมใหม่ เมื่อเป็นเช่นนั้นก็แปลว่าท่าน
ได้เป็นประมุขของกองทัพ (คือสมุหพระภิโหม
ใหม่) น้องชายได้เป็น (จตุสดมภ์) เสนาบดี
ว่าการวังและเป็นนาชกของมนตรีสภา ซึ่งทั้ง
สองได้กราบทูลแถลงต่อพระเจ้าแผ่นดินว่า
ไม่มีอะไรอีกแล้วที่จะพึงต้องทรงเกรง
เมื่อตำแหน่งสำคัญทั้งสองอยู่ในมือ
สองพี่น้อง

อย่างไรก็ตาม เวลานั้นออกจะรู้สึกกันอยู่
ว่ายังนอนตาหลับไม่ได้ ในเมื่อพระมหา
อุปราชพระเจ้าอาของพระเจ้าแผ่นดินยังมีพระ
ชนม์อยู่ พระองค์ท่านทำให้พวกนั้นหนักอก
โดยที่แม้ว่าได้ถูกเชิญให้เสด็จเข้าไปในพระ
ราชวังเป็นเท่าหนึ่งเท่าไร พระองค์ท่านก็ปฏิเสธ
ไม่ยอมเสด็จเอาเลยทีเดียว เหตุนี้ทำให้ออก
ญาทูลาโหมไม่สบายใจ จึงจัดของกำนัลไปให้
เป็นสินน้ำใจออกญาเสนาภิมุขให้รับสัญญา
และสาบาลว่าจะนำพระมหาอุปราชเข้ามายัง
พระราชวังอย่างเพศมราวาศ เพราะถ้าเป็น
สมณะเพศเข้ามาก็ไม่มีใครกล้าลงมือทำร้าย
พระองค์ได้เพื่อให้เป็นไปตามสัญญา ออกญา
เสนาภิมุขได้ไปเฝ้าพระมหาอุปราช แสร้งทำ
วิจัยใจในเมื่อเห็น พระองค์ท่าน ถูก แยัง
มัต สิ้น แผ่นดินในพระ โภษะ

พูดกันออกมาดัง ๆ ถึงการที่เอาขุนนางผู้ใหญ่
ผู้น้อยไปฆ่าฟันเนรเทศขังคุกต่าง ๆ ในที่สุด
เมื่อได้พรรณนาถึงการปกครองอันชั่วร้ายทารุณ
ของพระเจ้าแผ่นดิน และอำนาจราชศักดิ์ของ
ออกญาทูลาโหมแล้ว ก็กล่าวกับพระมหา
อุปราชว่า ตัวเขากับขุนนางใหญ่น้อยอีกหลาย
คนมีใจเจ็บร้อนแทนแผ่นดินถึงกับเคยคบคิด
กันจะล้างพระเจ้าแผ่นดินกับออกญาทูลาโหม
แล้วยกพระองค์ท่านขึ้นครองราชสมบัติสืบไป
ออกญาเสนาภิมุขเสริมต่อไปว่าถ้าหากพระมหา
อุปราชเต็มใจที่จะเสด็จเข้าไปยังพระราชวัง
กับเขาแล้ว เขาจะให้ทหารญี่ปุ่นกับสมัครพรรค
พวกของเขาช่วยกันปลงพระเจ้าแผ่นดินลง
จากราชสมบัติ ขันไถ่ออกไปจากพระร ฟ้า
พร้อมกับขุนนางตัวโบริด เปิดทางให้
อุปราชเสด็จขึ้นผ่านส.บัล

พระมหาอุปราชจะได้รับคำตักเตือนอย่างแข็ง
 แรงว่าไม่ให้กระทำ แต่พระองค์ท่านก็หลง
 เชื้อออกญาเสนาภิมุขง่าย ๆ พระองค์เสด็จ
 ไปกับคนกบฏคนนั้นตรงไปยังพระราชวังทีเดียว
 และเมื่อได้ทอดพระเนตรเห็นทหารยามญู่ปุ่น
 ที่ประตูพระราชวังก็ยิ่งทรงไว้ใจออกญาเสนา
 ภิมุขมากขึ้น ที่นั่นคนทรยศก็เริ่มทำการตามรับ
 สัญญาไว้กับออกญาลาโหม โดยทูลพระมหา
 อุปราชว่าบรรดาสมัครพรรคพวกซึ่งจะได้พบ
 ในพระราชวังนั้น ล้วนถืออาวุธครบมือรอคอย
 เสด็จถึงเมื่อไรก็จะได้ลงมือทันที จึงเป็นการ
 จำเป็นที่พระมหาอุปราชจะต้องทำตัวให้เหมือน
 คนเหล่านั้น ควรเปลือ ผ้ากาสาพัสตร์ซึ่งแต่
 จะไม่มีประโยชน์อะไรนั้นออกเสีย ทั้ง
 แสดงให้เห็นว่า ระองค์ท่านมีน้ำใจเอา
 การใจ พระมหาอุปราชมิได้ระแวง

ในคำแนะนำของออกญาเสนาภิมุข ก็เปลื้อง
 ผ้ากาสาพัสตร์ออกเป็นฆราวาส แต่พอ
 พระองค์อย่างเข้าประตูพระราชวังกับออกญา
 เสนาภิมุขและทหารญู่ปุ่นเท่านั้น ก็ถูกจับเข้า
 เครื่องพันธนาการทันที ครั้นแล้วก็ถูกนำเข้าไปยังหน้าที่นั่ง ข้างออกญาลาโหมนั้นเห็นว่า
 หมดศัตรูที่ควรกลัว โดยได้ตัวคนที่จะลงเอา
 เป็นต้นเหตุกบฏจลาจล และเป็นคนที่ทำให้
 ท่านหนักอกนั้นแล้ว ก็แสดงความขอบอก
 ขอบใจออกญาเสนาภิมุขในเรื่องนี้เป็นที่ยัง
 กับให้รางวัลอีกเป็นอันมาก ส่วนพระมหา
 อุปราชผู้นำสงสารได้ถูกวางบดให้ปลงพระชนม
 ชีพ แต่พระเจ้าแผ่นดินไม่มีพระประสงค์จะ
 ให้พระหัตถ์เบือนไต่หิตพระเจ้าอาสกา: ๑๕
 ก็พิพากษาให้เป็นเนร ทศไปยังพิพริ

ซึ่งณที่นั้น เขาเอาพระองค์ท่านปล่อยไว้ใน
 เหวลึก เจตนาจะให้สิ้นพระชนม์ด้วยความ
 อดหยากโดยวิธีลดอาหารที่ส่งให้เสวยให้น้อย
 ลงทุก ๆ วันการควบคุมกระทำกันเป็นระเบียบ
 กวดขัน มีตั้งข้าหลวงขึ้นคณะหนึ่งสำหรับไว้
 ดูพระมหาอุปราชวันละสามครั้งเพื่อทำรายงาน
 และข้อสำคัญก็เพื่อดูให้เห็นประจักษ์ว่าพระ
 มหาอุปราชได้สิ้นพระชนม์จริงด้วย

ไล่ ๆ กันกับเวลาที่พระมหาอุปราชถูกวาง
 โทษให้ส่งไปให้สิ้นพระชนม์นั้นเอง ญาติคน
 หนึ่งมีนามว่าออกหลวงมงคล (Oloang Man
 cough) ได้รับออกจากพระราชวังพร้อมด้วย
 น้องชายลอบไปยังพิพรี เนที ณะที่นั้นออก
 ลวงมงคลได้เข้าหาพระสงฆ์เล่าให้ฟังถึงความ
 ธรรมในการวางบเลงโทษพระมหาอุปราช
 พระสงฆ์ก็เฝ้าตามอุบายที่ตนคิดจะ

แก้ไขให้พระมหาอุปราชพ้นจากเงื้อมมือเพ็ชฌ
 มาณนั้นด้วย แต่พระสงฆ์เกรงพระราชอาญา
 ทั้งเห็นว่า โอกาสที่จะช่วยพระมหาอุปราชมี
 น้อยนัก ค่าที่จำนวนผู้คุมและทหารซึ่งดำเนิน
 การจะให้พระมหาอุปราชสิ้นพระชนม์มาก ก็
 ไม่อยากจะสมรู้เป็นใจด้วยอย่างออกหน้า แต่
 อย่างไรก็ตามยังดีที่ท่านยังดีใจรักพระมหาอุปราชใน
 ข้อที่ทรงยึดเอาธงไชยพระอรหันต์เป็น เครื่อง
 บัญกันไม่ให้พระเจ้าแผ่นดินกับพวกขุนนาง
 สอดแค้นว่าพระองค์ท่านทำตัวเป็นรัชทายาท
 เป็นการรักษาพระชนม์ชีพ ประกอบด้วย
 พระองค์ท่านลงพระอุโบสถ เป็นกัจจวัตรมีได้
 ชาติ ทรงเจริญสมณะธรรมมั่นคงในสมณะ
 เพศ ดังนั้นจึงพร้อมใจกันช่วยออกหลวง
 และน้องชายกับพวกข้าพเจ้ามาช่วย บ่อ
 แล้วเจาะรวงให้เป็นทางให้หนี ออก

จากบ่อนั้นไปทะเลยังเหวที่พระมหาอุปราชต้อง
 ขัง งานค่อยล่วงไปด้วยใจรักดีและร้อนรน
 ที่จะให้พระมหาอุปราชได้รับอิสระภาพ จน
 กระทั่งคืนวันหนึ่งขณะที่ออกหลวงมงคลเข้าไป
 ตามทางใต้ดินแต่ลำพังจนใกล้ ก็ได้ยินเสียง
 พระมหาอุปราชถอนพระทัยยาวแล้วรับสั่งออก
 มาว่า “โฮเอ๋ย ความตายใกล้เข้ามาเต็มที
 แล้ว ไฉนเราจะได้อิ่มน้ำเสียก่อนสักจอก
 หนึ่งหนอ” เสียงที่ได้ยินทำให้ออกหลวง
 มงคลมีมานะ รีบกลับขึ้นไปแจ้งแก่พรรค
 พวกว่าพระมหาอุปราชยังมีพระชนม์อยู่เมื่อ
 ได้ปรึกษากันถึงเหตุการณ์ลับซับซ้อนซึ่งเห็นกัน อยู่
 ว่าจะซักไซ้ไม่ได้อยู่สักค หนึ่ง ก็เป็นที่ตกลง
 ว่าจะแนะนำของพระสงฆ์ว่า ออกหลวง
 ข้องบับลอทาษ เนหนึ่งให้ตายด้วยน้ำ
 ม างไปทางอุโมงค์ไปยัง

เหว จัดการลับเปลี่ยนแทนตัวพระมหาอุปราช
 เอาฉลององค์ของพระอุปราชสวมเข้าที่ตัวทาส
 คนนั้น การก็เป็นไปตามที่ตกลงกันเรียบร้อย
 ฝ่ายพวกผู้คุมได้เห็นพระมหาอุปราชมีอาการ
 ร่อแร่อยู่เมื่อตอนเย็นแล้ว ก็เลยไม่สงสัยว่า
 ร่างอันปราศจากชีวิตที่ กั้นเหวที่ตนได้เห็นใน
 ตอนเช้าวันรุ่งขึ้นนั้นจะไม่ใช่องค์พระมหาอุป
 ราช เขาช่วยกันกลบเหวโดยมิได้ถูกต้อง
 ร่างและมีได้แสดงความเคารพศพให้สมพระ
 เกียรติยศเสร็จแล้ว ก็นำข่าส่นพระชนม์ของ
 พระมหาอุปราชกลับไปยังพระราชวัง ข่าวนั้นเป็น
 ที่ตอกต้อใจกันทั่วหน้า ถึงกับพระเจ้าแผ่นดิน
 และท่านมหาเสนาบดีคิดว่าไม่มีอะไรอีกแล้ว
 ที่จะก่อความยุ่งยากให้แก่บ้านเมือง ทากับ
 ถือเอาว่าพ้นอันตรายฝ่ายทีเดียว